

Kušnirenková, Irina

[Gazda, Jiří; Pospíšil, Ivo. Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech]

Opera Slavica. 2008, vol. 18, iss. 2, pp. 60-63

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116981>

Access Date: 25. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Gazda, J. - Pospíšil, I.: Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech. Brno, Masarykova univerzita, 2007, 146 s., ISBN 978-80-210-4426-5.

Publikace *Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech* vznikla jako výstup badatelského grantového projektu *Integrovaná žánrová typologie současných ruských textů*, podpořeného Grantovou agenturou AV ČR, a její vznik byl podnícen řadou změn, které v posledních dvou desetiletích zasáhly oblast ruského jazyka a literatury. Autorský tandem vytvořili rusisté Ústavu slavistiky FF MU – lingvista Jiří Gazda a literární vědec Ivo Pospíšil.

Recenzovaná monografie je velice aktuální s ohledem na vzrůstající zájem o ruský jazyk a literaturu a poskytuje netradiční pohled na danou problematiku z hlediska badatelů, kteří mají objektivní odstup od sledovaného komunikačního prostoru a zároveň možnost i schopnost srovnání s odlišným kulturním prostředím či badatelskými směry.

Kniha sestává ze dvou zřetelně odlišných a současně metodologicky konzistentních částí, z nichž jedna se primárně soustřeďuje na otázky jazyka a komunikace se zaměřením na odraz jejich změn především v žurnalistice a v publicistických textech, druhá je pak věnována literárněvědné a žánrové analýze konkrétních literárních textů a jejich „novému přečtení“ ve světle proměňujících se pohledů na literární text.

V úvodní kapitole knihy, jejímž autorem je I. Pospíšil, jsou objasněna metodologická východiska tzv. integrované žánrové typologie jako nově se konstituujícího interdisciplinárního přístupu ke zkoumání textů, který osciluje na pomezí filologie a sociálních věd, a jehož předmětem je srovnávací typologie uměleckých, publicistických a odborných textů: „Integrovaná žánrová typologie hledá v literárním textu propojení estetické a sociální reality: chce navrátit literárnímu textu jeho původní synkretický význam jako pramen informací o společenské realitě a současně jako artefaktu, který má estetickou platnost“ (str. 8). Součástí úvodní kapitoly je také krátké pojednání o nové a pro zde prezentovaný přístup inspirativní „rusologické“ koncepci studia Ruska z dílny krakovských slavistů.

Jazykovědná část publikace, jejímž autorem je prvně jmenovaný z dvojice brněnských badatelů, je věnována proměnám, které se projeví v ruském jazyce v posledních několika desetiletích, a které byly podníceny řadou radikálních změn v ruské společnosti. Zásadní změny přelomu 80.-90. let minulého století, modernizace, standardizace a globalizace společnosti spolu se změnou ideologie přinesly řadu důsledků, mimo jiné nárůst účastníků komunikace z různých vrstev společnosti, ústup cenzury a autocenzury, spontánnost komunikace, osobnostní vyjadřování, dialogický charakter komunikace, změny žánrů, psychologické odmítání jazyka minulosti, nové vyjadřovací prostředky a změny jazykových norem. To vše zásadně ovlivňuje především publicistiku, která je každodenním odrazem společnosti a nejcitlivěji reaguje na společenskopolitické změny. Kapitola *Změny v jazyce publicistiky transformačního období* je věnována změnám na různých úrovních jazyka, počínaje grafikou (příznakové využívání velkých písmen, historických grafemů, latinské grafiky), přes slovní zásobu (sémantické posuny, zesílení funkční mobility pojmenování, substandardní a expresivní slovní zásoba, výpůjčky z cizích jazyků, míšení stylů, změny v oblasti používání vlastních jmen), až po slovo tvorbu a frazeologii.

V kapitole *Lingvoestetická (stylová) charakteristika ruských publicistických textů konce 20. století* se poukazuje na zkrslující vyčleňování „demokratické“ (liberální) a „opoziční“ (vlastenecké) publicistiky v ruském publicistickém prostředí, kdy liberální

tisk je považován za kvalitní, kdežto opoziční je apriori hodnocen jako nekvalitní. Autor zdůrazňuje nezbytnost posuzování jakýchkoliv novinářských a publicistických textů výhradně podle kritéria profesionality, nikoliv podle hledisek politických a světonázorových. Konstatuje se, že v období „novinářského boomu“ v 2. polovině 80. let došlo k značnému rozšíření tematického a žánrového spektra ruské žurnalistiky a publicistiky a k usilovnému hledání „optimálních výrazových prostředků“ (str. 36). Objevuje se řada nových termínů, pojmenování epoch, události a skutečnosti z pohledu různých historických osobností, vznikají a transformují se nová klišé přestavbového a popřestavbového období atd. Charakteristická je zde dále aktualizace nominací z duchovní a religiozní oblasti, podobně jako aktivizace využívání prvků předrevoluční slovní zásoby. Tendence ke zvýšené expresivitě vyjadřování je patrná také na úrovni syntaxe a v rovině celkové výstavby publicistických textů. Již jen pečlivá analýza jazykových prostředků výstavby textu umožňuje podle autora poměrně relevantně odlišit seriozní publicistiku s profesionálním přístupem od publicisticky konjunkturální, nekorektní, neprofesionální, a tudíž neautentické.

Výše uvedeným metodám jazykové analýzy je věnována poslední kapitola první části knihy nazvaná *Jazyková kritéria autentičnosti ruské žurnalistiky a publicistiky tranzitivního období*. Autor v ní na konkrétních textech ukazuje rozdíly ve využívání jazykových prostředků v tzv. „demokratické“ a „opoziční“ publicistice a dochází k závěru, že za autentickou žurnalistiku lze považovat tu, která je „nejblíže konceptu publicistické kultury“ (s. 48) a je charakterizována „snahou o maximálně adekvátní zobrazení skutečnosti“ (s. 48), kdežto neautentický tisk se vyznačuje „senzacečtivostí, animózní provokativností, moralizováním, zaměřením výlučně na negativní jevy“ (s. 48).

Ivo Pospíšil se v literárněvědných kapitolách zabývá proměnami ruské literatury v transformačním a postransformačním období vývoje ruské společnosti. Po krátkém úvodu jsou prezentovány výstižné pohledy na Rusko a SSSR tří významných osobností: disidenta Alexandra Zinovjeva, polského badatele Lucjana Suchanka a ruského literáta židovského původu, dlouhodobě žijícího v Izraeli, A. Goldsteina. Zároveň se poukazuje na polsko-ruské vztahy, které mohou být přínosným zdrojem informací při studiu ruské literatury: „Češi byli sice schopni o Rusku smysluplně psát, dokázali vidět Rusko básnický, žurnalistický a vědecky..., ale neměli přímou zkušenost, takže Rusy buď idealizovali, nebo demonizovali – toto dědictví s sebou bohužel neseme i do 21. století. Je až obdivuhodné, jak Poláci, jejichž souboje s Ruskem se táhnou století, dokážou vidět svůj vztah k Rusku reálně, reálněji nebo realističtější než Češi“ (s. 63). V oddílu *Od „stagnace“ k perestrojce* autor mapuje zásadní změny v literatuře, zejména oslabení a pozdější vymizení cenzury, poetiku tzv. nové vlny, a zdůrazňuje význam „tlustých žurnálů“ v období perestrojky. Cenné jsou rovněž postřehy z česko-slovenské recepce ruské literatury a neruských literatur bývalého Sovětského svazu. Dále se autor věnuje textům, tématům, žánrům a proměnám jazyka na základě excerpce dobových časopisů *Voprosy literatury*, *Russkaja literatura*, *Literaturnoje obozrenije* a *Novoje literaturnoje obozrenije*. Vyskytují se zde nové pohledy na ruskou klasiku, přehodnocení základních jevů a etap ruského literárního vývoje, publikují se dříve zakázaní autoři, vyskytují se publikace „přehodnocující celý ruský ideový, filozofický, duchovní, náboženský a literární vývoj“ (s. 79). V oblasti žánrů se více zviditelňují esej a filozofická reflexe.

I. Pospíšil se dále podrobně zabývá problematikou jazyka a žánru románu J. Bondarova Bermudský trojúhelník, ve kterém se výrazně prezentují proměny literatury trans-

formačního období: „V románu *Bermudský trojúhelník*... je to především posílená úloha velkoměstské scenérie jako signálu duševního stavu a dějinné perspektivy Ruska, které je zde chápáno jako rozložená země, země v troskách, v níž se teprve sbírají síly k překonání nynějšího stavu a k novému rozmachu“ (s. 91). „Jazyk štěpí svět Bondareva románu na dva protikladné celky, mezi nimiž není kompromisu: je to svět starého Ruska a SSSR, které bylo – podle autora – jeho dědicem, svět víry v Boha nebo ideu, svět kultury a umění, úcty k hodnotám na straně jedné a svět kosmopolitní, svět peněz a zisku, ciziny, která v Rusku prosazuje hodnoty, snaží se Rusko odnárodní a podrobit si je...“ (s. 92).

V kapitole věnované jazyku a žánru ruských literárněvědeckých textech, se mimo jiné zdůrazňuje, že nelze vnímat a pochopit novodobou ruskou literaturu izolovaně od jevů období před perestrojkou. Dále se autor věnuje žánrové rozmanitosti, kterou přineslo transformační období – eseje, reflexe, vědecké studie – to vše s reálným pohledem na skutečnost „byť stále velmi krotkým“ (s. 101). „Období perestrojky, které začalo nazrávat od r. 1985, přinášelo nové a radikálnější posuny, především tematiku dříve potlačovanou a zakazovanou, zakázané autory, literaturu ruské emigrace, staré i nové, ale také náboženská témata. To se v časech postperestrojky či katastrojky o rozbití SSSR posiluje“ (s. 103). Autor uvádí tři základní tendence v ruské literatuře posledních tří desetiletí:

1. obrat k minulosti, k objevování starých a zapomenutých souvislostí minulosti a přítomnosti (mytologická literatura, dějiny národní literatury),
2. revize minulosti (nové posuny, nové literární jevy, přehodnocování politické minulosti, návrat k zakázaným a potlačovaným literárním jevům),
3. zvýšený zájem o nemarxistické myšlenkové proudy, návraty k náboženské tematice, zdůrazňování strukturalismu a poststrukturalismu, „západní“ témata, přetiskování statí neruských literárních vědců a esejistů. (s. 104).

Je zde přítomná rovněž analýza jazykové stránky literatury „v jazyce se ve zmíněném období projevují výrazné posuny k obnově zapomenutého lexika – stejně jako např. ve sféře ekonomie, ekonomiky a práva – to souvisí s obory a přístupy starou ideologií potlačované (teologie, religionistika, formalismus, strukturalismus, fenomenologie, hermeneutika, dekonstruktivismus)... pak se obnovuje celá vrstva pojmů, spjatých s psychologii a psychoanalýzou... současně probíhá anglicizace, resp. amerikanizace lexika, mechanické přejímání pojmů z této jazykové oblasti související s novou technologií, ale také s filozofií a politologií.“ (s. 106).

V následující kapitole se autor věnuje knize *Jiné dějiny literatury D. Kalužného a A. Žabinského*, která je „na pomezí beletrie a vědecké literatury“ (s. 112) a pomocí vědeckých postupů zprostředkovává nový náhled. „Jiná historie literatury je spekulativní práce své doby jako zklidněný text, který radikálně přehodnocuje autority. Tyto texty svou ironií, sebeironií a tihnutím k recesi překračují hranici „vážné“ literatury faktu a směřují k esteticky se manifestujícím textům, které se však ostře odlišují od tzv. badatelského románu právě silnější ironickou linií a výrazným vedením příběhu zaplněného desítkami textových dokladů. Svým způsobem je příznačným projevem postperestrojkové literatury období rozpadu SSSR, reflektující, sebezpytující skepsí a deziluzivním pojetím světa, v němž se prolíná prostor a čas“ (s. 118).

V poslední kapitole *Hledání nových poloh* se rozebírá kulturně areálové hledisko, dílo A. Grjkalova a novou „vnitřní“ emigraci v ruské literatuře.

Bouřlivé události posledních třiceti let v Rusku nemohly zůstat bez odezvy v jazyce a literatuře jak v Rusku samotném, tak u ruských píšících autorů za hranicemi této velmoci. Publikace *Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech* poskytuje ucelený

obraz o změnách v ruském jazyce a ruský psané literatuře v posledních několika desetiletích. Kniha je přínosem pro další badatelské aktivity v dané oblasti, a lze ji proto doporučit všem rusistům, studentům rusistických a slavistických oborů i zájemcům z řad širší veřejnosti, kteří se zajímají o současné dění v Rusku.

Irina Kušnirenková

Nová učebnice obchodní ruštiny na našem trhu

Mrověcová, L.: Obchodní ruština. Red. E. Mrázková, il. Ljuba Mrověcová. Computer Press, a.s., Brno 2007, 463 s.

Nových knih k jazykové výuce ruštiny není mnoho. Proto, když v červenci minulého roku vyšla v brněnském nakladatelství Computer Press, a.s. učebnice L. Mrověcové s prostým názvem *Obchodní ruština*, měla řada odborníků z řad rusistů, ale i dalších zájemců o ruštinu upřímný zájem, jak se celý projekt podařil.

Pod uvedeným názvem prezentuje autorka nejenom rusistům, ale široké veřejnosti se zájmem o ruštinu a ruské prostředí, pozoruhodnou publikaci, která shrnuje dosavadní výsledky a zkušenosti z výuky v uvedené sféře ruštiny, ale též ji podstatně rozšiřuje a doplňuje o materiály z vlastního výzkumu.

Předkládaná práce má jasný cíl a strukturu, přičemž hlavní důraz je kladen na zvládnutí odborného výukového materiálu těmi, kteří pracují nebo hodlají pracovat v oblasti obchodu a podnikání s Ruskem a dalšími zeměmi Společenství nezávislých států, či již mají solidní základy ruského jazyka. Přesto kniha obsahuje v souhrnu nejpodstatnější gramatický, lexikální i stylistický materiál s příslušným komentářem i procvičením – především ovšem typickým a frekventovaným v dané komunikační sféře. Současně se nevyhýbá ani specifickým, ale důležitým informacím, v jiných učebnicích a příručkách tohoto druhu se nevyskytujícím. Jde především o informace na pomezí filologie, psychologie, sociologie a dalších hraničních disciplín s bezprostřední vazbou na kontakty a nonverbální komunikaci v širším slova smyslu, což má, zejména v uvedené oblasti, zásadní význam.

Ve 13 kapitolách se stejnou strukturou a členěním do dvou oddílů získáme systematický přehled o jednotlivých frekventovaných sférách užívání obchodní ruštiny formou výkladu s nezbytnými modelovými ukázkami úvodních textů, komunikačních a situačních příkladů. V dalších částech je materiál procvičen a upevněn řadou cvičení, přičemž text je doplněn i vtipnými obrázky k situacím s písemným komentářem.

Vzhledem ke značnému rozsahu každé kapitoly je každá pro větší přehlednost dále členěna na oddíly: Vzory, modelové situace a příklady; Frazologie; Slovní zásoba; Gramatický komentář; „Proveďte si své znalosti“ – cvičení a testy. Zmíněný přístup je z metodického hlediska zcela zásadní a umožňuje zájemcům snadnou orientaci v probíraném materiálu, ale i efektivní práci v jakékoli fázi osvojování materiálu. Učebnici tak mohou používat i mírně pokročilí samostatně.

Následují slovníčky česko-ruské a rusko-české, které přehledně shrnují lexikální materiál z učebnice. Za nimi jsou uvedeny zkratky a zkratková slova, přičemž materiál je vhodně uspořádán na Tradiční textové zkratky (např. и.о. – исполняющий обязанности –